

УДК 340.137

Є.В. Житарев

МОДЕЛЬНИЙ ЗАКОН ЯК ВИД УНІФІКОВАНОГО АКТА

При дослідженні питань міжнародно-правового зближення національного законодавства в більшості випадків як спосіб досягнення даної мети розглядається уніфікація і гармонізація права на основі міжнародних договорів. Іноді на практиці застосовують такий спосіб міжнародно-правового зближення національного законодавства, як вироблення уніфікованих норм за допомогою спеціально підготовлених моделей. Тим часом різні модельні нормативні акти використовуються досить широко при здійсненні правової інтеграції і в міжнародному, і в національному праві.

Модельний закон як спосіб створення уніфікованого правового регулювання використовувався ще наприкінці XIX ст. [1]. Широке поширення отримали модельні нормативні акти на регіональному рівні. Модельна нормотворчість активно використовується у Співдружності Незалежних Держав (СНД) [2].

Модельні акти, як правило, розробляються міжнародними організаціями, рідше – державами, і потім пропонуються законодавчим органам різних країн як зразок, на основі якого може бути прийнятий той чи інший правовий документ [3]. Варто зробити особливий акцент на рекомендаційний характер таких актів, при якому не передбачається, що держава зобов'язана використовувати цю модель. Винятком є випадки, коли прийняття внутрішньодержавного правового акта на основі моделі складає статутний обов'язок держави, що є членом міжнародного інтеграційного об'єднання (міжнародної організації) [4].

Найчастіше в міждержавному співробітництві використовуються модельні закони (model law). У вітчизняній міжнародно-правовій літературі для їх позначення існують терміни «модельний», «зразковий», «типовий», «рекомендаційний» законодавчий акт. Це законодавчі акти типового характеру, що містять нормативні рекомендації, а також варіанти можливих правових рішень тих або інших питань визначеної сфери суспільних відносин. «Модельність» норми полягає в тому, що, будучи зразком поведінки її учасників, вона містить у той самий час прообраз майбутніх внутрішньодержавних актів (або норм) [5].

Необхідно визначитися з поняттями: акт, закон, уніфікований акт, уніфікований закон, модельний закон. Акт (actum – документ) – офіційний документ; письмовий юридичний акт, видається державним, міждержавним органом, посадовою особою в межах їхньої компетенції у встановленій формі (закон, указ, постанова тощо). Закон – нормативний акт, що є частиною правової системи, прийнятий уповноваженим органом у встановленому порядку; має вищу юридичну силу щодо інших нормативних актів (указів, постанов і ін.); основне джерело позитивного права в сучасному суспільстві. Виходячи з практики застосування понять, доходимо висновку, що акт поняття ширше, ніж закон, а значить, уніфікований закон, так само як і модельний закон, можна віднести до видів уніфікованого акта. Уніфікований акт (акт спрямований на створення єдиного зраз-

ка) – це документ, метою якого є гармонізація або уніфікація національного формально-визначеного нормативного базису за допомогою різних методів, для досягнення різною мірою безконфліктної взаємодії в процесі реалізації нормативних настанов. Уніфікований акт може мати як обов'язковий характер (уніфікований закон), так і рекомендаційний характер (модельний (типовий) акт: модельний кодекс, модельний закон, модельні правила).

Модельний закон (model law) варто відрізнити від уніфікованого закону (uniform law). Термін «уніфікований закон» за традицією використовується для позначення нормативного акта, що прикладається до міжнародного договору, спрямованого на уніфікацію або гармонізацію національного законодавства. Будь-яка держава, що приєднується до такого договору, зобов'язана дотримуватись усіх положень такого уніфікованого закону або включити його у своє законодавство, причому, як правило, у незмінному вигляді.

Практика розробки подібних конвенцій, супроводжуваних уніфікованим законом, не одержала широкого поширення, однак у середині ХХ ст. було підготовлено декілька відомих міжнародних конвенцій, супроводжуваних уніфікованими законами. (Конвенція, що встановлює Уніфікований закон про переказний та простий вексель; Конвенція, що встановлює Уніфікований закон про чеки та ін.). На регіональному рівні уніфікований закон, що додається до міжнародного договору, є переважним способом гармонізації в інтеграційному угрупованні Бенілюкс [6].

Якщо прийняття уніфікованого закону складає обов'язок держави, що приєднується до відповідної конвенції (при тому, що саме приєднання до такої конвенції засноване на вільному волевиявленні держави), то використання державами модельного закону може бути здійснено державою тоді, у тому обсязі й у тій формі, що ця держава вважає необхідними.

При створенні Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) Генеральна Асамблея ООН передбачила, що методами роботи Комісії в числі інших може бути розробка як модельних, так і уніфікованих законів. Тим самим було підтверджено, що в даному разі йдеться про різні механізми координації правової політики [7].

Крім модельного закону й уніфікованого закону, існують і інші уніфіковані акти, які спрямовані на гармонізацію законодавства та визначають загальні принципи побудови внутрішньодержавного законодавства з будь-якого питання. Створення модельного закону передбачає не визначення загальних рис майбутніх національних нормативних актів, а розробку повноцінного, збалансованого документа з чітким формулюванням його майбутніх статей. У цілому модельний закон будується як самостійний і завершений акт, що без будь-якої доробки може бути включений у правову систему кожної держави. Введення модельного акта в національне законодавство без будь-яких корегувань досить ризикована дія при недостатній вивірності відповідності його положень загальному рівню правової культури й особливостям розвитку права.

Звичайно, коли йдеться про модельні акти, маються на увазі в першу чергу типові закони, «які розробляються на міжнародному рівні як модель для національних нормативних актів з визначеного питання» [8]. Тобто все-таки є згаду-

вання, що результатом впровадження модельного закону є національний акт. Однак як модель можуть виступати й інші види нормативних актів – кодекси, рекомендації, модельні (зразкові) законодавчі правила або положення. Ю.А. Тихомиров як різновид модельних актів називає загальні принципи, основні засади, зразковий закон, модель кодексу, основні умови, основні положення [9]. Теоретично можлива підготовка модельних підзаконних актів. Деяке поширення одержала практика розробки модельних (типових) міжнародних договорів. При розгляді питання про механізми здійснення правової інтеграції (уніфікації і гармонізації) нерідко відзначається, що укладання міжнародних конвенцій і прийняття модельних законів складає два головних методи зближення правових систем [10].

Більш того, деякі фахівці іноді вказують, що у модельного закону, як способу створення уніфікованого права, є навіть деякі переваги перед таким інструментом гармонізації права, як міжнародний договір. Ці переваги, на думку О.П. Коровіної, визначені тим, що використання модельного закону дає можливість виробити норми якісно нові, досконаліші, із врахуванням специфіки сучасних майнових відносин, бо держава, яка приймає їх, має право частково їх змінювати, адаптувати до особливостей своєї правової системи, скасовувати в однібічному порядку, якщо вони виявляються малоефективними.

На думку Ю.А. Тихомирова, модельні акти виступають як своєрідний «міст», що з'єднує норми міжнародного і національного права, і істотне значення має здатність модельних актів «уплітатися» в тканину названих нормативних систем [11].

Разом з тим варто визнати, що використання модельних проектів поряд з незаперечними перевагами має і зовсім очевидні недоліки. Головний з них полягає у відсутності міжнародно-правового зобов'язання як відносно відповідності національних нормативних актів модельному зразку, так і відносно збереження їх у силі. Оскільки держави, як правило, нічим не зв'язані при використанні моделі, вони звичайно можуть вносити до неї виправлення або видозмінювати в необхідному їм ключі, якщо тільки межі й механізми внесення таких виправлень не обговорені спеціально і не є обов'язковими для конкретних держав.

Оскільки, приймаючи на основі моделі свій національний нормативний акт, держави можуть видозмінювати зазначену модель, у цілому ряді випадків цей метод правової інтеграції не забезпечує необхідного ступеня уніфікованості національного законодавства. Не менш важливим є і те, що прийнятий на основі моделі правовий акт може бути згодом будь-якою державою змінений або відмінений саме в однібічному порядку.

Принципова обставина, що повинна бути констатована стосовно зближення правових систем держав на основі модельних актів, полягає в тому, що при цьому здійснюється не уніфікація, іншими словами, створення єдиних правових норм (уніфікованого закону), які б діяли у всіх державах, що використовують даний акт, а гармонізація права, тобто створення подібних норм національного права [12]. Те, що в результаті використання моделей створюється не уніфіковане право, а подібні акти (або норми) національних правових сис-

тем, істотно впливає на механізми функціонування, тлумачення і застосування таких норм.

Насамперед істотно те, що створювані на основі моделей нормативні акти включаються в правові системи держав, що їх прийняли, на відміну від уніфікованого закону, що залишається за межами внутрішньонаціональної системи права. Отже, застосовуватися і тлумачитися ці закони повинні як акти внутрішньодержавного права. Подібне з неминучістю призводить до широких розходжень в застосуванні таких правових актів і в результаті створює не єдиний, а лише подібний режим регулювання у відповідній сфері.

Так, можна дійти висновку, що поняття «уніфікований закон» пов'язане з процесом уніфікації права, а поняття «модельний закон» – з поняттям гармонізації права. Отже, необхідне і розмежування цих процесів, що відбуваються у праві.

Тому зближення національного законодавства на основі моделей ефективно в тих випадках, коли розходження між системами права держав настільки істотні, що їх ліквідація можлива лише поступово, у кілька етапів. Інший випадок, коли використання модельних актів досить продуктивно, – це ситуація, при якій у багатьох державах ще відсутнє правове регулювання будь-яких відносин і використання модельного акта дозволяє відразу ж формувати відповідні акти в національних правових системах за єдиним зразком (відсутність необхідності усувати розрив між різними правовими системами, оскільки національні закони з визначеного питання ще не прийняті, не означає, що при цьому не доведеться вибирати між радикально протилежними підходами).

Особливої уваги заслуговує статус самого модельного акта, на основі якого приймаються «подібні» внутрішньодержавні документи. При дослідженні цього питання звичайно підкреслюється, що сама модель нормативним актом не є, а становить собою лише зразок, на основі якого приймаються документи, що виступають як акти права відповідних держав.

У науці також не розроблені критерії визначення модельних актів. З одного боку, модельний акт – це письмовий документ, прийнятий уповноваженим суб'єктом права (міжнародною організацією, органами місцевого самоврядування), що має особливий характер тлумачення і специфічні назви – «модельний», «типовий» акт, з іншого боку, модельні акти відрізняються від інших правових актів за непрямими ознаками: рекомендаційний характер, нормативно-консолідуєча роль у законодавстві, можливість законодавчим органам самостійно визначити ступінь використання модельних законів у законотворчій діяльності, а також здатність служити «правовим стандартом» для законодавця. Основна функція модельного акта полягає у визначенні вектора розвитку загального або галузевого правового регулювання.

Першопричина прийняття модельних актів криється в існуванні законодавчого вакууму в тій або іншій сфері правового регулювання. До числа факторів, що формують потребу у використанні модельного законодавства, можна також віднести: необхідність гармонізації права; здійснення процесів консолідації законодавства на різних рівнях.

Міжнародний досвід показує наявність проблеми впровадження модельних актів у зв'язку з відсутністю чіткого механізму їх імплементації. Подібні труднощі пояснюються наявністю проблеми тлумачення модельних актів на стадії усвідомлювання і вступу в конкретні правовідносини. Специфіка тлумачення модельних законів полягає в можливості розширеного (усього тексту) або обмеженого (частини норми) тлумачення модельного закону.

Імплементація норм може відбуватися як у вигляді неофіційної уніфікації, коли норми модельних законів використовуються у вузькоспеціалізованих сферах, окремими сторонами за договором, так і у вигляді офіційної легалізації, прийнятті або ратифікації модельного акта державним нормотворчим органом. Норми модельного законодавства після імплементації у внутрішньодержавне право можуть як розчинитися в ньому, ставши частиною правової системи, так і зайняти особливе становище, будучи використаними однократно або багаторазово відповідно до мети, визначеної законодавцем або сторонами за договором (ІНКОТЕРМС).

У підсумку для розуміння сутності модельного закону як виду уніфікованого акта необхідне усвідомлення займаного модельним законом місця в системі уніфікованих актів.

Література

1. Коровина О.П. Методы унификации норм международного частного права: (На примере международного частного морского права) // Торговое мореплавание и морское право. – М., 1986. – Вып. 13. – С. 41.
2. Лапин Б.Н. О проблемах межгосударственной интеграции гражданско-процессуального законодательства // Актуальные проблемы международного гражданского процесса: Тез. докл. Междунар. конф., г. Санкт-Петербург, 10-11 октября 2002 г. / Гл. ред. Л.Н. Галенская. – СПб., 2002. – С. 22.
3. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – М., 1996. – С. 88.
4. Бахин С.В. Модельное право // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 170-185.
5. Шестакова Е.В. Модель для закона // Экология и право. – 2005. – № 4 (31). – С. 46-47.
6. Швыдак Н.Г. Правовое сотрудничество и унификация права стран Бенилюкса. Ч. 1 // Законодательство зарубежных государств. Обзорная информация. – М., 1992. – Вып. 1. – С. 1-28.
7. Бахин С.В. Модельное право // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 170-185.
8. Зыкин И.С. Теория «lex mercatoria» // Международное частное право: современные проблемы / Отв. ред. М.М. Богуславский. – М., 1993. – С. 399.
9. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – С. 91.
10. Апсель М. Сравнительное право и унификация права // Очерки сравнительного права / Сост., перевод и вступ. ст. В.А. Туманова. – М., 1981. – С. 193.
11. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – С. 88.
12. Бахин С.В. Понятие и механизмы международно-правового сближения правовых систем // Рос. ежегодник междунар. права. – СПб., 2001. – С. 79-83.